

KLIÓ. Történelmi szemlész folyóirat

Szerkesztő bizottság: Niederhauser Emil akadémikus (elnök)
dr. Papp Imre kandidátus, habil. egyetemi docens (főszerkesztő)
dr. Fodor Mihályné és dr. Reszler Gábor (szerkesztők).

Műszaki szerkesztő: Erdélyi Tamás.

A borító Borsi Csaba munkája.

Nyomtatták a Kapitális Nyomdában, Debrecenben.

A szerkesztőség címe: dr. Fodor Mihályné,
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet
4010 Debrecen, Postafiók 48.

Kiadja a KLIÓ Alapítvány.

Megjelent

a **Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma,**
a **Nemzeti Kulturális Alapprogram,**
a **Nemzeti Civil Alap,**
a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi
Kara és Történelmi Intézete,
Nyíregyháza Megyei Jogú Város
Kulturális Bizottsága,
valamint a Nyíregyházi Felsőiskola
támogatásával.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A KLIÓ az interneten is olvasható: <http://www.c3.hu/~klio>
e-mail cím: fodormne@delfin.klte.hu

A folyóirat elérhető a KLIÓ Alapítványnál (4033 Debrecen, Herpay Gábor u. 50.). Elérkezési díj egy évre 600 Ft + postaköltség, egyéni elérkezési díj 360 Ft + postaköltség.

ISSN 1216-2965

Tartalom

Összefoglalások

- A görög nemzet története I. (*Katona L. Endre*) 3
Bernard Brou: Történelem, szokás és ember Új-Kaledónián (*Kun Tibor*) 12

Historiográfia és művelődéstörténet

- Szászdi Adám üdvözlése - A Jacobus című folyóiratról (*Anderle Adám*) 15
Horst Fassel: A német irodalom magyarságképe (*Nádor Zsuzsa*) 18
David Cannadine (szerk.): A történelem és a média (*H. Haraszti Éva*) 23
Magi Crusells: A spanyol polgárháború: mozi és propaganda
(*Harsány Iván*) 26
Gabriela Kiliánová: Dévény a szlovákok, magyarok és németek
kollektív emlékezetében (*Vesztróczy Zsolt*) 31

Egyház- és vallástörténet

- Georg Bernard Michels: Vallási non-konformizmus a XVII. századi
Oroszországban (*Sashalmi Endre*) 35
Thomas K. Kuhn: Szellemi honvédelem és a református teológia
az 1930-as években (*Kovács Teofil*) 39
Tomáš D. Bowski: A lengyelországi protestáns egyházak társadalmi
tanítása, 1945-1995 (*D. Molnár István*) 41
Pasi Ihalainen: A szülőföld és a haza koncepciója a svéd állami
pédikációkban a késő abszolútizmus korától III. Gusztáv
trónralépéséig (*Nagy Vince Róbert*) 44

Ókor

- Alekszandr Nyikolajevics Poduskin: Dél-Kazahsztán arisz kultúrája
az i. e. IV-i. u. VI. évszázadokban (*Erdélyi István*) 50
C. Törbat-Ch. Amartüvsin-U. Erdenebat: Az Egin-folyóvízgyi
régészeti emlékek (*Obrusánszky Borbála*) 53
Marie-Laurence Haack: A haruspexek szerepe a római világban
(*Végh Judit*) 56
Saundra Schwartz: Róma a görög regényben? (*Orosz Ágnes*) 59

Középkor

- Joseph Fleckenstein: Lovagság és lovagi világ (*Borosy András*) 61

Kora újkor

- Adam Nicolson: Jakab király Angliája és Jakab király Bibliája
(*Paul Titchmarsh*) 65
- Andre I Pavlov-Maureen Perrie: Rettegett Iván (*Sashalmi Endre*) 70
- Martin Scheutz: Szegénység, koldulás Alsó-Ausztriában a XVIII.
század folyamán (*Fazekas Zoltán*) 73

XIX. század

- Sz. A. Kozlov: A központi, nem fekete földes orosz területek agrár-
modernizációja a XVIII. század végétől a XX. század elejéig
(*Kurunczi Jen*) 81
- Maria Fátima Sá e Melo Ferreira: Népi megmozdulások a liberalizmussal
szemben Portugáliában (1834-1844) (*Semsey Viktória*) 86
- James Chambers: Palmerston, „a nép kedvence” (*H. Haraszi Éva*) 93

XX. század

- Chris Wrigley: Winston Churchill. Életrajzi kézikönyv (*H. Haraszi Éva*) 97
- Alekszandár Gjurov: Az utolsó bolgár cári család (*Niederhauser Emil*) 100
- Santos Juliá (szerk. és előszó): Politikai erők a XX. századi
Spanyolországban (*Szigetvári Krisztián*) 105
- Isaías Lafuente: Az éhínség évei Spanyolországban (*Katona Eszter*) 110
- Dániel R. Reedy: A perui „La Pasionaria” (*Jancsó Katalin*) 117
- M. M. Boldizsár: Kárpátalja a világháborúk között
(*Szamborovszkyné Nagy Ibolya*) 122
- Christian Gerlach-Götz Aly: A magyar zsidókon elkövetett
gyilkosság, 1944-1945. (*Deák Ernő*) 129
- Gorazd Bajc: Titkosszolgálatok, partizánok és politikusok küzdelme
Jugoszláviáért, 1939-1945 (*Szilágyi Imre*) 135
- Etienne Crouzet: Néhány adat Madagaszkár második világháborús
történelméhez (*Kun Tibor*) 142
- Eva Haraszi-Taylor: Sir A. F. Gascoigne brit nagykövete Magyar-
országon a második világháború után (*Barta Róbert*) 144
- John Newsinger: Brit intervenció a görög forradalomban (*Jemnitz János*) 150
- S. Béla Várady-T. Hunt Tooley (szerk.): Etnikai tisztogatások
a XX. századi Európában (*Niederhauser Emil*) 154
- K. Kaczmarek: Mindszenty József Magyarország hercegprímása
(*Mateusz Holojuch*) 163
- Alessia Turco: A fejlődéshez vezető egyik afrikai út (*Kun Tibor*) 168
- Markus W. E. Peters: Az albániai katolikus egyház története,
1919—20-tól 1993-ig (*Bánkuti Gábor*) 177

Kárpátalj a világháborúk között

Mihajlo Boldizsár az Ungvári Nemzeti Egyetem tanára,¹ a történelemtudományok doktora, több mint száz tudományos cikk és tíz monográfia szerzője. Érdeklődési köre igen széles, mivel a kárpátaljai ateista nevelés és a görög katolikus egyház történetével, valamint a vidék két világháború közötti államjogi helyzetének kérdésével is foglalkozott. Legfontosabbnak a levéltári forrásokon alapuló kutatómunkát tartja, s ezért tevékenysége során a prágai, moszkvai és ungvári levéltárakban végzett jelentős kutatásokat.

Az elmúlt évtized kárpátaljai ukrán nyelv publikációihoz képest, melyek a fenti témában eddig megjelentek, rendhagyó munka ez. Utóbbi magá a szerző is elismeri bevezetőjében, mivel nem Kárpátalja két világháború közötti történetének folyamatát ismerteti, hanem a könyv címének második felében szereplő dolgokra összpontosít-vagyis egyes tényekre, eseményekre, emberekre és azok értékelésére. Az értékelések többsége azonban még mindig a szovjet-ukrán történetírás hagyományos sztereotípiáit tartalmazza a fenti témában, ezzel szemben nála már érzékelhető az álláspontok finomításának szándéka, az alternatívák életképességének elfogadása.

A munka értéke pont abban rejlik, hogy ehhez hasonló próbálkozásra még nem volt példa a vidék ukrán nyelv historiográfiájában. Az indoklást a rendhagyó szerkezet történelmi munka megírására magá a szerző adja meg, mivel szerinte a fenti korszakról sokan és sok szemszögből írtak, és minden eseményt feltártak. A leírtak viszont igen gyakran ellentmondanak egymásnak, szerzőik pedig a másik kutató állításait nevezik legvalószínűbbnek.

Munkájában a következő eseményekre összpontosít a szerző: a vidék (Kárpátalja) megnevezései; az első tanácsok létrejötte és tevékenysége Kárpátalján; az 1919. január 21-i huszti kongresszus; a terület autonómiájáért folytatott harc, s végül az oly vitatott kérdés, mint Kárpátalja Ukrajnával való „újra-egyesülésének” problémája. Boldizsár külön fejezetet szentel a levéltári kutatások leírásának, és könyve végén fénymásolt formában közli azokat a

1. Jelenleg az UNE államjogelmélet-története tanszék vezetője.

dokumentumokat, melyekről írt, és melyek tartalmát sok, a témával foglalkozó kutató többsége ugyan nem látta, de hivatkozik rá, ám hibásan.

Érdekesen nyit M. Boldizsár az első fejezetben, ahol azokat az elnevezéseket és létrejöttük körülményeit taglalja, melyeket a jelenlegi Kárpátalja viselt 1918 és 1944 között.² A könyv írójának tudomása szerint a Magyar Királyságban 1918-ig a vidéket Ruszka Marka (Orosz határvidék) néven ismerték, és ezt az elnevezést nemcsak földrajzi, hanem politikai és jogi értelemben is használták. Később ezt a nevet az Uhorszka Rusz (Magyar Rusz) váltotta fel.

Az első világháború után a „burzsoá” Magyar Köztársaság minden eszközzel szerette volna megtartani a vidéket, és ezért az 1918. december 10-21-i törvény értelmében a Russzka Krajina nevet kapta, mint autonóm körzet. A saint-germaini és a trianoni békeszerződésben azonban óvatosabban írták körbe a vidéket - a Kárpátoktól délre élő ruszinok földjének nevezve azt. Ám ez túl hosszúra sikeredett, és ebből lett a Podkarpatszka Rusz (Kárpátaljai Rusz), és a Ruszinszko. Az előbbi megnevezés került a Csehszlovák Köztársaság 1920-as és 1938-as alkotmányának szövegébe is. Utoljára ez az elnevezés jogi okiratban az 1945. június 29-én aláírt szovjet-csehszlovák szerződésben jelent meg, ahol viszont a Zakarpatszka Ukrajina (Kárpátontúli Ukrajna) már párhuzamos elnevezésként jelenik meg.

Utolsóként a Karpatszka Ukrajina (Kárpát-Ukrajna) nevet vezeti fel a szerző, mely az 1939. március 15-én Szejmenjelent meg, és Avgusztiin Volosin nevéhez is kapcsolódik. M. Boldizsár a Zakarpatszka Ukrajina név mellett teszi le voksát, mely azonban a Kárpátokon kívül élő oroszok elnevezéseként jelent meg, és az új közigazgatási egység neve is lett, hiszen Moszkvából (vagy Kijevből) nézve ez a terület a Kárpátok-hegységen túl helyezkedik el.

Az alapos „névelemzések” után az 1918-19-es évek kusza eseményeinek sorában azokat próbálja kiemelni, melyek megítélése kétséges. A három, egymással szinte ellentétes célokat kitűző - Eperjesen, Ungváron és Huszton létrejött nemzeti tanácsok tevékenységét mellőzve a Máramarosi Ruszka/Ukrajinszka Radáról (Orosz/ukrán Tanács) írt, melyet a budapesti tárgyalásokról elégedetlenséggel hazatérő kárpátaljai ruszinok küldöttek hívtak össze. A szerző a tanács első jegyzőkönyvének fénymásolatát is közreadja, amit a T. G. Masaryk Levéltárban lelt meg Prágában (119. o.). Ez a Rada nem akart tovább Magyarországhoz tartozni, hanem Ukrajnához akart csatlakozni. Boldizsár részletesen elemzi az okirat tartalmát, végül arra a következtetésre jut, hogy mind a máramarosi, mind a később alakult szolyvai tanács egyértelműen a ruszinok és nem az ukránok véleményét tükrözte. A helyi ruszin lakosság politikailag

2. Az objektív közlés érdekében jegyezzük meg, hogy a szerző Kárpátalja területét egész munkájában következetesen „Zakarpattyjának”, vagyis Kárpátontúlnak nevezi.

el ször aktivizálta magát, és nyilvánította ki az Ukrajnával való „újraegyesülési” óhaját. Az 1919-es „újraegyesülés” aktusa objektív események hatására maradt el, s Csehszlovákia lett a ruszinok orientálódási iránya.

A következő fontosnak tartott esemény az 1919. január 21-én megtartott huszti kongresszus, melyről tényeket és értékeléseket közöl a szerző. A fent említett gyűlés azért tartja Kárpátalja történetében fontosnak, mert el ször foglalta határozatba az Ukrajnával való „újraegyesülés” tényét. Ugyanakkor kritizálja *Petra Sztercsó* 1965-ben, Torontóban kiadott munkáját (A Kárpát-Ukrán Állam), amiben utóbbi a huszti eseményt össznépi gyűlésnek nevezte. Azért nem helytálló az össznépi jelző, mert ahhoz általános választásokat, vagy referendumot kellett volna tartani, ám egyik sem zajlott a kongresszus előtt. Ezt a téves fogalomhasználatot aztán később majd minden, a témával foglalkozó publikációba átvesszik, Sztercsóra hivatkozva. A szerző azt is megjegyzi, hogy a huszti esemény össznépinek nevezése ellen szól az a tény is, hogy a vidék akkor is többnemzetiségű volt, s a ruszinok csak a lakosság 60 százalékát tették ki. Az ott élő magyarok, zsidók, románok, szlovákok és más nemzetiségűek pedig aligha akartak Ukrajnához csatlakozni.

A következőkben a szerző az USA-ban tevékenykedő Amerikai Rutén Nemzeti Tanács által Homesteadben és Scrantonban aláírt szerződéseket és határozatokat taglalja, melyek vagy függetlenséget, vagy Galíciával és Bukovinával való egyesülést kértek Kárpátalja ruszinjai számára, s ha egyik sem lehetséges, akkor autonómiát. A Wilson elnökhöz eljuttatott határozatot utóbbi megvalósíthatatlannak tartotta, de ajánlotta a Csehszlovákiához való csatlakozás lehetőségét.

A huszti kongresszus interpretálásában M. Boldizsár polemizál két, nemrég megjelent kiadvány szerzőjével is, akik szerinte soha nem látták a fenti esemény egyetlen hiteles dokumentumát sem, mégis messzemenő következtetéseket vonnak le munkájukban a témával kapcsolatban. Az egyik egy 1997-ben megjelent monográfia, ami *Ju. Biszaga* nevéhez fűződik, annak jogi doktori disszertációja. Másik egy szlovák nyelvészprofesszor - *M. Muskin* 2000-ben, az ungvári „Proszvita” tudományos folyóiratában megjelent cikke. Utóbbi megállapításaiból olyan elemeket is kiemel Boldizsár, melyek szerinte nem felelnek meg a valóságnak (29. o.). Mindkét munka számos hiányosságán túl, közös tévedésnek nevezi a fenti szerzők azon állítását, miszerint a Kárpátalján zajló események mozgatórugói az ukránok voltak. Ennek cáfolására több korabeli irat fénymásolatát csatolta könyvéhez, melyek azt bizonyítják, hogy az eseményekben tevékenyen résztvevők magukat mindenhol ruszinoknak nevezik. A kérdés kapcsán arra is kitér, hogy a vidék ruszinjait, mint külön nemzetet, 1918. október 23-án ismerték el, amikor a Zsatkovics vezette Amerikai Rutén/Ruszin Nemzeti Tanács képviselőletében felvették őket „az elnyomott közép-európai nemzetek uniójába”.

Az objektivitás végett azt is leszögezi a szerző, nem kell elfelejteni, hogy az amerikai népszavazást és a tárgyalást is ruszin nemzetiségű, de amerikai állampolgárok végezték, miközben a vidék helyi képviselői arról nem is értesítették. Ennek kapcsán egy újabb, USA-ban kiadott, egykori emigráns - Vikentij Sándor: Kárpátomul: történelmi-jogi áttekintés a IX. század és 1920 között című munkáját analizálja.³

Fejezetzáró következtetésében Boldizsár leszögezi, aki Kárpátalja e korszakával foglalkozik, az jól teszi, ha a forrásokhoz tér vissza és levéltárakban kutat, nem pedig akétes visszaemlékezésekből meríti a neki tetsző információkat.

Jelentős és sorsfordító esemény volt a szerző szerint Kárpátalja történetében az autonómia megszerzése. Miután Csehszlovákia megkapta a területet, csak megígérte, de nem adta meg annak az önrendelkezési jogot. Az európai események hatására az 1930-as évek végére már két jelentős politikai tömörülés is egyre erőteljesebben követelte az önrendelkezés megadását Kárpátaljának: az oroszbarátok mondott Duhnovics Társaság és az ukranofil Proszvita. Kettejük között a támogatottság 2:1 arányban oszlott meg az oroszbarátok javára. M. Boldizsár annyira fontosnak tartotta ezt az eseményt, hogy lépésről lépésre adja közre az autonómia megszerzésének folyamatát: Bródy András, majd Avgusztin Volosin miniszterelnökségét, és az első bécsi döntést, mely a „fasiszta” Magyarországnak ítélte Kárpátalja délnyugati, magyarlakta területeit. Ezért volt kénytelen a Volosin-kormány székhelyét Ungvárról Husztra áthelyezni. A kormány huszti időszakának ellentmondásos tevékenységét a területre beáramló galíciai emigránsok ráhatásaként summázza a szerző, hisz ekkor jelenik meg a Kárpát-Ukrajna megnevezés is a maradék Kárpátalja területére. Az események gyors alakulása miatt 1938 végére a kormány kénytelen volt katonai erővel gondoskodni, és létrehozta a Karpatszka Szicsét (Szics Lövészgárdát). A szervezet alapszabályát 1938. november 10-én fogadták el, tagjai szakközépiskolák és gimnáziumok tanulói, valamint az intelligencia jelentős része lett. Az események kronologikus folyamatát itt a szerző szinte kommentár nélkül írja le, de kiemeli, hogy az 1939. februárjában kiírt Szejm-választások előtt Volosin demokráciaellenes lépést hajtott végre, mikor feloszlott minden pártot. Ennek következtében az Ukrán Nemzeti Szervezet képviselői kerültek csak fel a szavazólapokra. Így nem meglepő, hogy ez a szervezet kapta a szavazatok több mint 90 százalékát (57. o.).

Az újonnan megalakult kormány 1939. március 15-én „végre” kihirdette Huszton a független Karpatszka Ukrajinát.

A fent tárgyalt korszak és a Kárpát-ukrán miniállam legjelentősebb személyisége kétségtelenül Avgusztin Volosin volt. Az utóbbi évtizedben

3. A munka 1992-ben látott napvilágot New Yorkban.

szinte elburjázottak a Kárpát-Ukrajnáról és Volosinról szóló publikációk, melyek kortársai, azok gyerekei, illetve unokái tollából származnak. Utóbbiak igen gyakran kétes, sokszor ellentmondásos anyagokat használnak fel Volosin alakjának bemutatására. Ezt a szerző szinte törvénytörésnek tartja, hisz az „atya”, ahogy hívei szólították Volosint, valóban egyedülálló személyiség volt. M. Boldizsár külön fejezetet szentel a „nagy kárpátontúlinak”. Mielőtt az autonóm Kárpátalja elnöke lett, Volosin a következő posztokat töltötte be, idézzük a szerzőt: „Avgusztin Volosin - pápai kanonok, az ungvári tanítói szeminárium igazgatója, a leányszeminárium igazgatója, a városi iskola igazgatója, a fiú és leány népiskola igazgatója, két bentlakásos iskola igazgatója, az Orosz Pedagógustársaság feje, a Szláv Újságírók Társaságának vezetője Ungváron, az Egyházi Tanárok Társaságának vezetője, a Proszvita vezető helyettese, végül a Kárpátaljai Bank elnökségének feje.” (60. o.)

Hosszú és megdöbbent ez a sor, de ha jobban megnézzük, akkor csupa oktatási és kulturális intézmény, egyesület vezetői posztját töltötte be, kivéve a legutolsót. Így talán hihetőbb, amit a kötet szerzője állít, hogy tényleg Volosin soha nem készült politikai pályára. Másik megállapítása róla, hogy sohasem foglalkozott a független Kárpát-ukrán állam problematikájával. Utóbbi állításának alátámasztására több, a korabeli sajtóban megjelent Volosin-interjúból is idéz M. Boldizsár. Hogy még hitelesebb legyen az „atya” személye, francia és lengyel újságok publikációit is felsorakoztatja érve mellé. Aténnyel, hogy 1939-ben mégis Volosin hirdette ki Kárpát-Ukrajnát, Boldizsár is elismeri, de az „atyának” tulajdonított, 1941. július 11-i keltezésű, Hitlerhez írt levelet hamisítványnak tartja.

Amikor 1939 márciusában megszökött Kárpát-Ukrajna, elnöke Husztról Románián át Belgrádba, Zágrábba, majd Bécsen át Berlinbe utazott, míg végül ugyanazon év májusában Prágában telepedett le. A szerző sorra veszi, ki kereste meg Volosint az emigráns ukrán politikusok közül, s próbálta rávenni a saját irányzatához való csatlakozásra. Ám mindannyiszor visszautasította a politikai „csábításokat”, s inkább a Prágában működő Ukrán Szabadegyetem professzora lett, majd a pedagógiai tanszék vezetője 1945 májusáig. Ekkor a felszabadító Vörös Hadsereg letartóztatta, Moszkvába vitte, ahol a 70 éves embert kínzásoknak is alávetették. A vád ellene az ukrán nacionalizmus szítása volt. Két hónap múlva, valószínűleg nem bírván a megpróbáltatásokat, azokba halt bele, mivel a hivatalos halotti bizonyítvány szívinfarktusban jelölte meg a halál okát.

Életének prágai korszakáról igen kevés publikáció jelent meg eddig, ami viszont napvilágot látott, az javarésztben valótlán - állítja Boldizsár. A leghízelgesebb hibát talán az 1999-ben, Kijevben kiadott Jogi enciklopédia első kötetében, a fent már említett Ju. Biszaga által írt, Volosinhoz kapcsolódó szócikk tartalmazza, ahol egy mondaton belül három valótlán dolgot is állítanak róla. Az enciklopédia 513. oldalán a következő áll: 1. Volosin emigránsként élt

Prágában; 2. egyszer el adóként kezdte munkásságát az Ukrán Szabadegyetemen; 3. rektora is volt ennek az intézménynek. Boldizsár polemizál ezzel, mondván: 1. Volosin nem lehetett emigráns Prágában, hisz csehszlovák állampolgár volt; 2. az egyetem levéltári anyagai egyértelműen bizonyítják, hogy oda professzori státuszban vették fel, 3. s ugyanezekben a dokumentumokban sehol nincs nyoma annak, hogy valamikor is rendesen választott rektora lett volna az Ukrán Szabadegyetemnek.

Volosin rektorságáról szóló állítást azonban még a Prágai Károly Egyetem egyik docense is átvette (73. o.), s innen egyenesen „vándorolt át” a többi publikációba. M. Boldizsár az állítást cáfolva, pontosan megadja a hely koordinátáit azok számára, akik kutatni szeretnék a Volosin prágai életéhez fűződő anyagokat a levéltárban. Ugyanezen témában a polémia még több kárpátaljai publikációra és szerzőre is kitér, s pontos adatokkal cáfolja a „félreinformálókat”, akik szerinte kell forrásanyag hiányában publikálnak tényeket n adatokat Volosinról.

A két világháború közötti időszak utolsó, egyben sorsfordító eseményének a szerző az 1944. november 26-i, a munkácsi Népi Bizottságok küldötteinek I. kongresszusát tartja, mert ezzel megvalósult „Kárpáton túl újraegyesítése Szovjet-Ukrajnával”. Sajnálkozva ismeri el azonban azt a tényt, hogy az esemény eredeti dokumentációja - a jegyzőkönyv, a küldöttek felszólalásai, az újraegyesülési kiáltványra felkerült lakossági aláírások - nem maradt fenn. Így a kongresszus lefolyását főleg a korabeli sajtó anyagaiból és egyes résztvevők visszaemlékezéseiből rekonstruálták.

A munkácsi eseményből is csak a vitatható momentumokat emeli ki, ám ebből igen sok van. Az egyik ilyen, hogy az „újraegyesítés” tömeges mozgalom volt Kárpátalja lakosai körében, de nem lehet azt össznépinek, általánosnak nevezni, mivel a jelentős számú magyar és román lakosság nem támogatta azt. Ez a küldöttek területi megoszlásában is tetten érhető, hisz Munkács és környezete 128 főt, míg a második legnagyobb Beregszászi körzet csak 28 főt delegált a munkácsi összejövételre. Ugyanez a résztvevők etnikai megoszlásában még inkább kontrasztos képet mutat, mivel a 663 delegátusból 622 ruszin/ukrán, 26 magyar, 5 orosz, 2-2 román, szlovák és német, 4 pedig zsidó volt (89. o.). A magyarok alacsony részvételét a szerző azzal magyarázza, hogy ők valószínűleg nem akarták Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához való csatolását.

Az „újraegyesítés” aktusát a kötet írója az ukrán földek független államba való egyesítése befejező szakaszának minősíti. Szerinte Kárpátaljának gyakorlatilag nem volt más alternatívája az 1944-45-ös években, mint az Ukrajnához való csatlakozás - vagyis történelmi sorsa volt ez a vidéknek.

Összegzésképpen Mihajlo Boldizsár megállapítja, hogy az általa tárgyalt időszokról nagyon sok mindent, ha nem mindent, elmondtak már a történészek

és a publicisták. Ám ez közel sem jelenti azt, hogy a teljes valóság birtokában lenne bárki is. Azt is törvényszerűnek látja, hogy egyazon dologról, eseményről vagy emberről különböző kutatók eltérő véleményekkel vannak. Baj akkor van, ha véleményüket félnek nyilvánosan ütköztetni a másik történetével.

M. M. Аїєєєєєє: Çаєàðñàðòò ìæ ñàìðñàèè àìéñàè. Óæèè. Ìòàìì. Óòìíèè. (Kárpátalja a világháborúk között. Tények. Események. Emberek. Értékelések). Óæãòðã = Uzsgorod, 2001. 148 o.

Szantborovszkyné Nagy Ibolya